

УДК 159.923.2:159.9

ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВІКОВОМУ ВИМІРІ

Сурякова М.В., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри інженерної педагогіки
Національна металургійна академія України

У статті обґрунтовано теоретико-методологічний підхід до вивчення особливостей інтерпретаційної діяльності у віковому вимірі. Представлено процесуально-психологічний план інтерпретаційної діяльності, у якому послідовно реалізуються інтерпретаційні дії. Обґрунтовано комплекс діагностичного матеріалу для вивчення особливостей інтерпретування осіб різного віку.

Ключові слова: інтерпретація, інтерпретаційна діяльність, інтерпретаційні дії, розвиток здібності до інтерпретації.

В статье обоснован теоретико-методологический подход к изучению особенностей интерпретационной деятельности в возрастном измерении. Представлен процессуально-психологический план интерпретационной деятельности, в котором последовательно реализуются интерпретационные действия. Обоснован комплекс диагностического материала для изучения особенностей интерпретации лиц разного возраста.

Ключевые слова: интерпретация, интерпретационная деятельность, интерпретационные действия, развитие способности к интерпретации.

Suryakova M. V. APPROACH TO THE STUDY OF INTERPRETATION ACTIVITY CHARACTERISTICS THROUGH THE AGE SCALE

The article presents a theoretical and methodological validation of the approach to the study of interpretation activity characteristics through the age scale. The procedural-psychological plan of interpretive activity is presented, in which interpretive actions are successively implemented. The complex of diagnostic material for the study of peculiarities of interpretation of persons of different age is substantiated.

Key words: interpretation, interpretive activity, interpretive actions, development of the ability to interpret.

Постановка проблеми. Науково-психологічний інтерес до вивчення здатності людини до інтерпретування зумовлений включенням цього феномена у різні види її діяльності та життєдіяльності загалом. Здатність особистості до інтерпретації зумовлює загальну ефективність усвідомленої регуляції діяльності людини. Важливість і необхідність дослідження здатності до інтерпретування насамперед визначає той факт, що людина змушена здійснювати інтерпретаційну діяльність протягом усього життя, стверджуючи себе як особистість у складному суперечливому світі.

Специфіка психологічного аспекту досліджень інтерпретації полягає насамперед у розумінні її особистісної природи, визначенні людини як суб'єкта інтерпретаційної діяльності, з якою пов'язується розвиток особистості. Інтерпретаційна діяльність особистості розглядається як пізнавальна активність, яка визначається її інтелектуальними та особистісними особливостями [3]. Особистісний характер інтерпретації проявляється в тому, що вона отримується власними зусиллями особистості, є результатом роботи мислення та свідомості. Суб'єкт сам «творить» істину, перетворюючи об'єкт, самого себе та власне знання про світ та об'єкт [1].

У психологічному плані інтерпретація розглядається як психічний процес, стан, а також

як психічна властивість, тобто інтерпретаційність, особистості [5]. Діяльнісний підхід визначає інтерпретування як особливу інтерпретаційну діяльність, у якій можливо визначити потреби, мотиви, цілі, умови, засоби та механізми її реалізації. Реалізація інтерпретаційної діяльності відбувається через відповідні інтерпретаційні дії та операції. Об'єктом інтерпретації може стати будь-який фрагмент реальності людини, а інтерпретаційні здібності розуміються як найбільш загальні, до чого здатні всі люди. Здійснюючи інтерпретаційну діяльність, особистість здатна розвивати здібність до інтерпретації протягом життя та набувати уміння інтерпретувати. Суттєвою характеристикою здібності до інтерпретації є рівень індивідуальної виразності цієї здібності, а також вікові відмінності інтерпретаційної діяльності особистості [4].

Оскільки здібність людини інтерпретувати формується й розвивається протягом усього життя, можливо припустити, що рівень розвитку цієї властивості має відрізнятися відповідно до віку особистості. Порівняння якісних показників за цим параметром у різних вікових групах можливо за умови вивчення складників інтерпретації на основі загального для всіх вікових груп дослідницького підходу. Тому важливим дослідницьким завданням у вивченні феномена інтерпретації має стати, на наш по-

гляд, розроблення певного діагностичного матеріалу, який дозволяв би коректно зіставити отримані результати дослідження інтерпретаційної практики осіб різного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтерпретування як особливу здатність особистості вивчали А.А. Брудний, Л.С. Виготський, Т.М. Дрідзе, С.Л. Рубінштейн, О.М. Славська; окремі питання психології інтерпретації представлено в роботах О.Д. Агапова, О.Г. Асмолова, В.П. Зінченка, В.В. Знакова, О.П. Крупнік, О.Р. Лурії, а також у роботах С.О. Васильєва, П. Рікера, О.М. Славської, Н.В. Чепелевої, Н.Ф. Шевченко, Д.М. Ускової та ін.

У руслі герменевтичної та наративної психології інтерпретацію вивчали В.В. Андрієвська, Н.П. Бусигіна, М.С. Гусельцова, О.В. Зазимко, О.О. Зарецька, З.С. Карпенко, І.В. Кошова, І.В. Лебединська, Н.Ф. Литовченко, М.Л. Смусон, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева, О.М. Шиловська та ін. Психолінгвістичні аспекти інтерпретаційної діяльності представлено в роботах Л.Є. Агапової, О.Д. Божович, В.З. Дем'янкова, М.М. Іванова, Ю.І. Пушкарьова, О.Р. Ядровської та ін. Інтерпретаційні можливості людини в окремих сферах вивчали Т.А. Болдирєва, В.О. Лабунська, Т. Нийт, О.В. Чечубєва, М.С. Ширяк, А.М. Щетиніна та ін.

Окремі проблеми становлення й розвитку особистості у взаємозв'язку зі здібностями людини висвітлюються в роботах Г.О. Балла, М.Й. Боришевського, В.В. Горбунової, В.О. Климчука, Г.С. Костюка, О.І. Кульчицької, В.А. Роменця, Т.М. Майстренко, В.О. Моляко, О.Л. Музики, В.Е. Чудновського та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні підходу до вивчення характеристик вікових особливостей інтерпретаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтерпретаційну діяльність особистості розуміємо як повсякденну життєву практику, яка актуалізується відповідно до вимог будь-яких завдань на інтерпретацію. Здібність до інтерпретації є інтелектуальною та особистісною за власною природою, її варто розглядати як динамічне утворення, що має потенційну можливість розвиватися протягом життя як будь-який психічний феномен. Відповідно, розвиток когнітивної та ціннісно-сміслової сфери особистості сприяє розвитку здібності до інтерпретації, яка породжується, проявляється та формується в інтерпретаційній діяльності. З інтерпретаційною практикою людини психологи пов'язують розвиток її особистості. Проблемою сучасної людини вчені називають інформаційне середовище, у якому в людини немає можливості оволодіти когнітивними операціями структурування, переструктурування та осмислення інформації. На думку Н.В. Чепелевої, таке становище позбавляє особистість

розвитку здатності до інтерпретації та розуміння як себе, так і ближнього [6, с. 17].

Необхідність розвитку здібності до інтерпретації визначає також і той факт, що особистість повинна постійно спиратися на власну думку у вирішенні життєвих завдань, прийнятті рішень, визначенні позиції. Думка існує у формі уявлення, тобто завжди є власною думкою самого суб'єкта. Однак поряд із цим існують і соціальні уявлення, які також сприймає особистість, з уже готовими інтерпретаціями. Деяким чином це позбавляє особистість необхідності інтерпретувати. У такому разі думка присвоюється, але не виробляється.

У плані вікової динаміки характеристики особистісної інтерпретації трансформуються від неадекватності, спрощеності, неусвідомленості, необґрунтованості, несамостійності власної інтерпретації до, відповідно, адекватності розуміння, структурного ускладнення, осмислення, обґрунтованості, автономності. Ідеться про загальні закономірності розвитку інтерпретаційної функції психіки людини, про потенційну можливість змінюватися за цим вектором розвитку. Індивідуальна варіативність розвитку інтерпретаційної діяльності визначається багатьма факторами, серед яких особливу роль відіграють фактори соціального, освітнього та професійного середовища.

Вивчення вікового аспекту розвитку здібності до інтерпретації довело, що на різних вікових етапах умовами її розвитку є різні психічні новоутворення, а передумови її виникнення відбуваються на найбільш ранньому етапі. Д.О. Леонтьєв описує перші моменти зовнішнього впливу дорослих на дитину для активізації її інтерпретаційної діяльності, хоча б і не усвідомленої. Так, мати вкладає у свідомість дитини ідею осмисленості її (дитини) дій, інтерпретуючи їх, тобто порушуючи для неї питання «навіщо» і відповідаючи на нього. Для дитини відповідні дії не мали значення, поки вони не отримали смислову інтерпретацію, чим набули значення саме для неї [2, с. 289]. У міру освоєння навколишнього світу дитина навчається пізнавати окремі його елементи, наприклад, предмети, тобто усвідомлювати їх сутність. Окрім того, дитина навчається визначати значення цих предметів для себе та через емоційне переживання, яке супроводжує дії із предметом, виробляє власне ставлення до нього.

Імовірно, потреба людини в інтерпретації визначається її специфічно людською, базовою необхідністю не просто сприймати світ, а ще й усвідомлювати його. Тож для людини інтерпретувати означає досягати навколишній світ і себе в ньому. Фундаментальність цієї необхідності підкреслюється її появою на найбільш ранньому етапі онтогенезу людини. Дитина, приймаючи з материнської руки якийсь предмет, супроводжує власну дію поглядом в обличчя матері, із

чого дитина має зрозуміти, яку оцінку предмету вона надає та як саме до нього треба ставитися. Таким чином, вважає Д.О. Леонтьєв, особистісне осмислення предметів через усталене включення їх у контекст власної індивідуальної життєдіяльності, власного життєвого світу й розпізнавання їх як опорних елементів цього життєвого світу є генетично первісною формою осмислення зовнішньої дійсності [2, с. 278]. Дитина засвоює психологічні дії розуміти, оцінювати, осмислювати, тобто зовнішнє, за допомогою дорослих, і вже на наступному віковому етапі вона починає самостійно інтерпретувати все, що відбувається у її життєвому світі. Зрозуміло, що самостійним умовиводам, до яких доходить дитина, характерні помилки, оскільки досягнути сутності предметів або явищ дитина ще не може, вона не спроможна зрозуміти глибинні природні зв'язки, тому й припускає хибне тлумачення.

Поступово на наступних вікових етапах відбувається автономізація інтерпретаційної діяльності особистості, близькі люди все меншою мірою впливають на процес інтерпретування. Інтерпретація набуває більш якісних характеристик, найбільш суттєвими з яких є усвідомленість та обґрунтованість. Саме на основі й завдяки інтерпретуванню з'являється особистісна думка людини, яка надає їй почуття визначеності та впевненості. Очевидно, що якість інтерпретаційної діяльності особистості значною мірою визначає освітнє середовище, яке стимулює її «інтерпретаційну активність», сприяє виникненню та усталенню потреби в інтерпретуванні, розвиває інтерпретаційні здібності.

У житті дорослої людини інтерпретаційна практика відбувається постійно, з будь-якого приводу, адже виконує безліч функцій у її особистісному просторі. За допомогою інтерпретацій доросла людина ліквідує смислово невизначеність, виявляє прихований смисл, перевіряє гіпотези, виявляє новий, несподіваний смисл і протиріччя, здійснює реінтерпретування, співвідносить власні версії, виробляє критичне ставлення до інформації, критерії оцінювання, рефлексії, здійснює самоінтерпретацію та визначає життєву позицію [3, с. 75]. Однак такі значні потенціальні можливості інтерпретації для особистісного розвитку доросла людина в реальному житті далеко не завжди використовує. На нашу думку, це має порушити питання про необхідність вивчення мотиваційного аспекту в інтерпретаційній діяльності дорослих. Важливим є також питання про ознаки сформованості інтерпретаційних дій у дорослих людей, а також наявності потреби в інтерпретації. Цікавим, на наш погляд, є питання, якими якісними характеристиками відрізняються інтерпретації дітей і дорослих.

Визначивши наявне у психологічній науці уявлення про психологічну сутність інтерпре-

таційної діяльності людини та розглянувши загальні закономірності її розвитку у віковому контексті, перейдемо до розроблення підходу до вивчення характеристик вікових особливостей інтерпретаційної діяльності людини.

Одним із важливих завдань наукового дослідження є визначення необхідної і достатньої кількості параметрів, характеристик явища, які б якомога повніше представили його специфічність порівняно з іншими. У дослідженні інтерпретаційної діяльності визначимо її процесуально-психологічний, змістовний та операційний аспекти, а також суттєві якісні характеристики.

Розглядаючи інтерпретаційну діяльність у процесуально-психологічному плані, можливо визначити, на нашу думку, такі етапи, у яких послідовно реалізуються інтерпретаційні дії: проблематизація (виявлення незрозумілого, неясного), аналіз та припущення (виявлення суттєвого), смислопородження (розшифровка скритих смислів), узагальнення (конструювання уявлення), позиціювання (вироблення ставлення та думки). Вважаємо, що на означених етапах інтерпретування реалізуються певні інтерпретаційні дії, складники інтерпретації: розуміння прямого та переносного значення, з'ясування смислу, формулювання висновку, вироблення ставлення, висловлення думки, встановлення протиріч, обґрунтування судження, виведення слідства, формулювання припущення тощо. Виходячи з уявлення, що в інтерпретуванні пізнання стикається з осмисленням, тлумаченням, думкою того, хто інтерпретує, очевидно, що позначені інтерпретаційні дії можливо умовно визначити як когнітивні та оцінно-сміслові. Інтерпретаційні дії забезпечуються розумовими операціями аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, зіставлення, узагальнення. За нашою думкою, власне інтерпретаційні дії становлять зовнішній план інтерпретаційної діяльності, а особистісні властивості суб'єкта, мотиваційні утворення є внутрішнім її планом, що суттєво впливає на характер здійснення інтерпретації.

Припускаємо, що якість інтерпретації як результату інтерпретаційної діяльності визначається якістю її складників. Якісними показниками інтерпретаційних дій можуть бути такі: буквально або узагальнене розуміння змісту; визначення прямого або переносного значення; усвідомлення метафори; відсутність або наявність інтерпретаційного висновку; формулювання думки; обґрунтованість думки; чуттєвість до парадоксального змісту; виявлення протиріч у висловленні; усвідомлення або неусвідомлення смислу; визначення контексту або контекстів; адекватне припущення причини ситуації; формулювання власного ставлення. Кількісний підрахунок означених параметрів має визначити рівень сформованості відповідних інтерпретаційних дій.

Виходячи із загальних положень діяльнісного підходу у психології, на основі зв'язку будь-якої діяльності та здібностей можемо зробити припущення, що інтерпретаційна діяльність передбачає та формує здібність до інтерпретації, а здібність інтерпретувати зароджується, проявляється та розвивається у діяльності. Одним із проявів єдності здібності та діяльності є те, що здібність, формуючись у діяльності, визначає її успішність. Тому створення умов для активізації інтерпретаційної діяльності людини має сприяти розвитку здібностей до інтерпретування. Вважаємо, було б доцільним створювати для особистості активізаційні умови на ранніх етапах онтогенезу для поступового надбання нею власного інтерпретаційного досвіду. Здібність до інтерпретації має отримати відповідне середовище, у якому має бути своєрідний «привід» для інтерпретування, визначені засоби здійснення інтерпретації, позначені контексти. За таких умов інтерпретаційність особистості як загальна властивість може проявитися та розвиватися.

Деякі науковці вважають необхідним у сучасному середовищі, у якому постійно зростає та швидкоплинно змінюється потік інформації, формувати у людини таке новоутворення, як інтерпретаційна компетентність. О.Р. Ядровська не стільки визначає інтерпретаційну компетентність із погляду досвіду, скільки підкреслює її особистісну природу, описуючи її як прагнення, здатність і готовність особистості до якісної обробки інформації на основі досвіду інтерпретаційної діяльності. А інтерпретація в особистісно-діяльнісному підході розуміється як така, що спрямовується на пошук смислу, утвердження особистості в бутті та долучення її до цінностей [7].

У науково-психологічних дослідженнях інтерпретаційної діяльності розглядається проблема суб'єктивної природи інтерпретації. Ставиться питання, чи може вона бути правильною, точною з погляду відбиття людиною змісту та смислу явища, з яким вона стикається. Чи можливо взагалі визначити об'єктивні критерії її якості. Адже, за думкою Д.О. Леонтьєва, окрім об'єктивної істини стану речей у світі, існує також суб'єктивна істина сприйняття світу людиною. Учений вважає, що об'єктивні характеристики об'єкта, що оцінюється, використовувати для порівняння неможливо, оскільки можливо порівнювати лише інтерпретації різних груп, досліджуваних між собою [2, с. 179].

Т.М. Дрідзе, досліджуючи психологічну природу інтерпретації, довела, що інтерпретаційна діяльність полягає у зустрічному характері активності інтерпретатора стосовно комунікативного наміру автора тексту. Дослідниця визначила також критерії адекватності інтерпретаційної діяльності, яка адекватною може вважатися тоді, коли реципієнт трактує основну ідею тексту відповідно до задуму комунікатора. Якщо реципієнт

засвоїв, для якої цілі створений певний текст, що саме хотів сказати автор за допомогою всіх застосованих засобів, можна вважати, що він інтерпретував текст адекватно [3, с. 60].

Поділяючи погляди згаданих науковців, ми розробили власні критерії визначення якості інтерпретування на основі теоретичного виділення головних, за нашою думкою, показників відповідності до основних складників психологічної інтерпретації: адекватність (розуміння) та обґрунтованість (осмисленість). Сполучення цих параметрів дає можливість вивести певні типи інтерпретаційної діяльності: поєднання адекватності та необґрунтованості визначимо як інтуїтивний тип; сполучення неадекватності та необґрунтованості визначимо як нераціональний, абсурдний тип; комбінація неадекватності розуміння та обґрунтованості може бути визначено як квазіраціональний, уявний тип; поєднання адекватності та обґрунтованості визначає раціональний тип інтерпретування.

Теоретичне вивчення феномена інтерпретаційної діяльності дозволило підійти до розроблення методичного прийому емпіричного дослідження особливостей інтерпретації в різновікових групах. Виходячи з уявлень про складники та зміст інтерпретаційної діяльності, було визначено логіку відбору дослідницького матеріалу для вивчення характеристик вікових особливостей інтерпретаційної діяльності. Головною метою дослідження є вивчити змістовні та якісні характеристики інтерпретацій осіб різних вікових груп (молодшого шкільного, підліткового та дорослого віку), а також порівняти їх за визначеними параметрами. Тому дослідницький матеріал повинен мати характеристики, які можуть забезпечити зіставлення отриманих даних для їх порівняння і виявлення вікових особливостей.

Оскільки у дослідженні передбачається вивчення інтерпретації, яка здійснюється у повсякденній життєвій практиці людей, то матеріалом дослідження було обрано різні фрагменти звичайної реальності: ситуації, люди, явища, інформація тощо. Матеріал, що підлягає інтерпретації, пред'явлений у текстовому та графічному вигляді. Досліджувані мають прочитати чи роздивитися певний зміст та виконати завдання, які передбачають здійснення відповідних інтерпретаційних дій. Якісний аналіз відповідей має виявити спроможність до здійснення інтерпретаційних дій через дослідження здатності розуміти те, що сприймається, встановлювати пряме та переносне значення, визначати певний смисл, контекст, встановлювати зв'язки між фактами, виявляти протиріччя та невідповідності, розрізняти факти та думки, невідзвісно виласну думку та обґрунтувати її. Застосовуючи контент-аналіз, маємо отримати змістовні характеристики інтерпретаційних дій, а кількісні показники

за обраними параметрами мають відбивати їхній рівень розвитку.

Текстовий дослідницький матеріал складається з таких завдань: невелике оповідання із закінченим сюжетом, до якого поставлені питання (для виявлення рівня його розуміння, встановлення смислу, спроможності висловити власну думку); прислів'я, у яких треба виявити смисл та висловити власну думку, а також метафори (для встановлення здатності відчувати переносне значення); оповідання, якому треба дати назву (здатність узагальнювати та виявляти суттєве); афоризм, який потрібно переказати своїми словами та висловити ставлення до судження автора (здатність виявити смисл, сформулювати думку); текст, у якому містяться факти й думки (здатність диференціювати одне і друге); опис життєвої ситуації, яку треба завершити (здатність розуміти, усвідомлювати та встановлювати причинно-наслідковий зв'язок); гумористична історія, яку треба пояснити (здатність встановити протиріччя, парадоксальність); два протилежних за змістом твердження із завданням виразити згоду з одним та обґрунтувати вибір (здатність визначитися із власною позицією та висловити думку).

Графічним дослідницьким матеріалом ми обрали зображення різної структурованості, що визначає простоту чи складність сприймання матеріалу. Було обрано рисункове оповідання з послідовними картинками із завданням скласти невелике оповідання (розуміння сюжету), зробити припущення щодо задуму автора (виявлення смислу), висловити власну думку, зробити припущення, що передувало подіям сюжету та що може бути опісля (здатність визначати контекст). Менш структурований графічний матеріал являє собою контурні сюжетні картини, на яких схематично зображено людські фігури в ситуації певної взаємодії, що допускає велику кількість інтерпретацій та водночас містить цілком визначену ситуацію. Завдання до кожного рисунка складалося з питань: що відбувається у цей момент, хто ці люди (здатність сприймати та розуміти ситуацію); про що вони думають, що відчують (спроможність стати на місце іншого у когнітивному та афективному плані); які ознаки на таке вказують (здатність усвідомити підстави власного судження); що привело до цієї ситуації та чим вона закінчиться (розуміння загального контексту ситуації); навіщо люди це роблять (спроможність визначати смисли ситуацій).

Отже, розроблений діагностичний комплекс має дозволити багатосторонньо вивчити характер інтерпретаційних дій у вирішенні завдання на інтерпретацію, а також виявити вікові особливості.

Висновки із проведеного дослідження. Аналіз проблеми дослідження інтерпретаційної діяльності особистості виявив складність вивчен-

ня цього феномена, що зумовлено суб'єктивною природою інтерпретації. Інтерпретаційна діяльність розуміється як пізнавальна активність особистості, визначається її інтелектуальними та особистісними особливостями. Інтерпретаційна діяльність реалізується у відповідних інтерпретаційних діях: розуміти пряме та переносне значення, з'ясувати смисл, формулювати висновок, виробляти ставлення, висловлювати думку, встановлювати протиріччя, обґрунтовувати судження, виводити слідства, робити припущення. Інтерпретаційні дії послідовно реалізуються на етапах проблематизації, аналізу та припущення, смислопородження, узагальнення, позиціонування. Критеріями визначення якості інтерпретування можуть бути адекватність, розуміння та обґрунтованість, осмисленість.

У плані вікової динаміки інтерпретаційної діяльності особистості її характеристики змінюються: від неадекватності, спрощеності, неусвідомленості, необґрунтованості, несамостійності до адекватності розуміння, структурного ускладнення, осмислення, обґрунтованості, автономності.

Вивчення рівня розвитку інтерпретаційних дій можливо через дослідження здатності розуміти те, що сприймається, встановлювати пряме та переносне значення, визначати певний смисл, контекст, встановлювати зв'язки між фактами, виявляти протиріччя та невідповідності, розрізняти факти та думки, виразити власну думку й обґрунтувати її.

Подальшим кроком дослідження має стати емпіричне вивчення інтерпретаційної діяльності людини на різних вікових етапах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Знаков В.В. Психология понимания: Проблемы и перспективы / В.В. Знаков. – М. : Изд-во Института психологии РАН, 2005. – 448 с.
2. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – 2-е изд. испр. – М., 2003. – 487 с.
3. Славская А.Н. Личность как субъект интерпретации / А.Н. Славская. – Дубна : Феникс+, 2002. – 240 с.
4. Сурякова М.В. Здатність особистості до інтерпретації як наукова проблема / М.В. Сурякова // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць. – 2014. – № 2 (6). – С. 162–170.
5. Сурякова М.В. Інтерпретація у психічній організації особистості / М.В. Сурякова // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». – 2015. – Вип. 51. – С. 229–238.
6. Чепелева Н.В. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : [монографія] / Н.В. Чепелева. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 276 с.
7. Ядровская Е.Р. Развитие интерпретационной деятельности читателя-школьника в процессе литературного образования : [монографія] / Е.Р. Ядровская. – СПб. : ООО «Книжный Дом», 2012. – 184 с.